

Értékeink változása*

A társadalom mozgási folyamatait vizsgáló tanulmányok között alig találunk olyat, amelyik ne foglalkozna az értékek változásával, devalválódásával, válságával vagy hiányával. Úgy tűnik, mintha ez a jelenség hozzátartozna a szocializmus lényegéhez, és csak rá jellemző sajátosság volna. Az értékutatással foglalkozók tudják, hogy hasonló tendenciák megfigyelhetők a mai fejlett tőkés országokban is, bár a változások iránya és tartalma jelentősen különbözik a nálunk zajló értékmozgásoktól. Történelmi, filozófiai ismereteink is azt bizonyítják, hogy az értékváltozás a társadalmak fejlődésének velejárója, és nagy társadalmi átrendeződések esetén (pl. a gazdasági formációk váltásakor) az értékrendszerek is nagy megváltoztatással járó változásokon mennek keresztül. (Gondoljunk pl.: a klasszikus görög értékek leértékelődésének folyamatára a hellenizmus korában, vagy a feudális értékrend válságára a kapitalizmus kialakulásának és dominánsá válásának időszakában stb.) Az értékrendszer változása, amely hazánkban különösen az utóbbi két évtizedben vált igen látványossá, tehát nem kizárólag a szocializmus zavarainak tünete, de természetesen magán viseli — főként tartalmában — a társadalmi fejlődés e járattan útjának meghatározó jegyeit. Most, a teljesség igénye nélkül, néhány olyan tendenciát és ezek okait vázolom fel, amelyek képet adnak a társadalmunkban végbe menő értékváltozásokról.

Szükségesnek érzem az érték általam használt fogalmának nagyon rövid és tömör definícióját. Értéknek tekintem minden olyan dolgot, tulajdonságot vagy viszonyt, amely közvetlenül vagy közvetve emberi szükséglet kielégítésére alkalmas. Az érték tehát olyan viszonykategória, amely egy objektív és egy szubjektív mozzanatot kapcsol össze. Az értéknek tekintett dolognak van egy olyan belső-lényegi sajátossága, amely révén meghatározott emberi szükségletek kielégítésére alkalmas. Az érték fogalmába egyúttal beletartozik a szubjektumnak (az egyén, a közösség, a társadalom) az a felismerése is, hogy az adott dolog rendelkezik a fenti sajátossággal, és a szubjektumnak van ilyen szükséglete. (Pl.: Egy jó szakkönyv, amely ismereteket, információkat tartalmaz, objektíve alkalmas meghatározott információs szükségletünk kielégítésére. Ha ezt felismerjük, az adott könyv értékékként jelenik meg számunkra és mindazok számára, akiknek ilyen információs szükségletük van.)

Nem állítjuk, hogy az értéket maradéktalanul vissza lehet vezetni a szükségletekre, de az értékek néhány fontos jellemzője éppen a szükségletekhez való viszonyukból bontható ki:

— Az elsődleges — biológiai szükségletekkel kapcsolatos értékek sokkal gyakoribban és természetesebben jelennek meg értékékként, mint a másodlagos — társadalmi szükségletekkel összefüggő értékek. (Ellenpéldákat tudunk ugyan mondani, de ezeket vagy ideológiai szempontok motiválták a kereszténységben belül, pl. az aszketizmus értékei; a közösség fennmaradásának érdeke kényszerítette ki pl. Spártában; az anyagi javak igen korlátozott volta determinálta pl. a puritanizmust a szocializmus építésének első szakaszában. Ez a szemlélet tükröződik igen tömören a „szükségből erényt csinálni” szólásban.)

— Minél alapvetőbb szükségletet elégít ki egy érték, annál kisebb a valószínűsége, hogy leértékelődik.

— Nemcsak a szükségletek hatnak az értékekre, hanem fordítva is: az elsajátított értékek rendszerre szerveződve új szükségleteket ébresztenek.

— Az értéknek az értékrendszerben elfoglalt helyzetét jelentősen befolyásolja az a tény, hogy az adott érték milyen mértékben van jelen a vizsgált korban, ill. társadalomban. Minél kevesebb van a szóban forgó értékből, rendszerint annál magasabban áll az értékhierarchiában.

Az elmondottakból következően az értékek változásának egyik alapvető oka a szükségletek mozgása. Mivel a szükségletek történelmi koronként, társadalmi helyzetűl függően, egyenként is változnak, e változások közvetlenül vagy közvetve előidéznek az értékek változását is. (Ez egy meglehetősen bonyolult folyamat, amelyet az érdekek is sokoldalúan meghatároznak, s melynek mechanizmusait, úgy vélem, nem ismerjük eléggé.) Az azonban bizonyos, hogy az a változás, melyet a szükségletek nagyon is természetes mozgása okoz, nem idéz elő értékválságot.

Az értékváltozás másik fontos okának a társadalmi osztályok, rétegek mozgását látom. Az értékrendszer szempontjából nézve ez a mobilitás azzal a következménnyel járt, hogy emberek nagy tömegei kerültek ki eredeti természetes közösségeikből és ezzel együtt egy tradíciók által vezérelt és közösen megélt értékrendből (pl. faluról városba kerültek, parasztlól munkássá váltak). Az új környezetben a régi, elfogadott értékek nem, vagy nem jól funkcionáltak, s így az egyének magának kellett új értékrendet kialakítani, amely szerencsés esetben megőrizte magában a régi pozitív elemeit. Ez a korántsem egyszerű folyamat sokak számára megoldhatatlan feladatot jelentett. A régi értékek elértéktelenedését gyakran nem követte új értékek elfogadása, belsővé tétele, és így értékhiány jött létre. Az ebből fakadó bizonytalanságot növelte, hogy közben a társadalom által meghirdetett értékrendben is hangsúlyeltolódások jöttek létre. Pl. a puritanizmus helyett fokozatosan egy jó értelemben vett fogyasztói szemlélet váltotta fel; az internacionalizmus gyakorlati egyeduralmát a hazaszeretet és az internacionalizmus együttese váltotta fel. Értékzavarainkhoz hozzájárult, hogy a szocializmus által elvárt és támogatott érték társadalmi méretű megismerése és elfogadása általában nem szinkronban történik.

Az értékválság kialakulásában fontos szerepet játszott a közösségek — spontán és irányított — felbomlási folyamata. Nem vitatható, hogy a közösségek felbomlása, új közösségek keletkezése részét képezi a szocialista társadalmunk fejlődésének. A közösségek a társadalom értékrendjét részben közvetítik, részben érvényesítik, részben maguk is teremtenek, őrznek saját értékeket.

Kétségtelen, hogy a közösségek akkor közvetítik, ill. érvényesítik jobban a társadalom által deklarált értékrendet, ha az az értékrend a közösség számára is érthető, ha jól funkcionál, ha tapasztalataik szerint a társadalom maga is preferálja értékrendjét, ha a társadalom maga intézményrendszerével elősegíti (kikényszeríti) az értékek érvényesülését, illetve, ha a közösség nem vagy csak részben rendelkezik a társadalmi elterő önálló értékrenddel.

A közösség maga is teremti, illetve őriz értékeket. Gondoljunk a különböző devians magatartá-

sukkal, értékekkel feltűnő csoportosulásokra, vagy pozitív példáként néhány olyan szakmai, önművelő közösségre, melyek üdítő kivételt jelentenek a központi akarattal létrejött, ám tartalmilag lassan kiüresedő közösségek között. A tudományos, de a hétköznapi tapasztalat is azt bizonyítja, hogy amennyiben az egyén integrálódott egy közösségbe, azaz elfogadta értékrendszerét, törekszik ezen értékek betartására, cselekedeteiben való érvényesítésére. Ezért gondolom, hogy keresni és támogatni kell azokat a közösségeket, melyek a társadalom fejlődése szempontjából kívánatos értékeket hordoznak. Egyetértek Pataki Ferenc bölcs és igen aktuális megfogalmazásával, mely szerint: „A társadalmi irányítás csupán a társadalmi közösségek szabad mozgásterét és — bizonyos határok között — indítékhatárát teremtheti meg. Egyebekben pedig figyelmes szemmel kell vizsgálnia, mi is valósul hát meg az életben, s ennek megfelelően gondos értékelő elemzés alapján támogatnia kell a biztató és ígéretes kezdeményezéseket, példaként is felmutatván őket.”

Külön figyelmet érdemel a társadalom legkisebb közösségeiben a családokban megfigyelhető értékzavar. Maga a család is sokat veszített értékeiből, és ebben része van annak a korábbi helytelen felfogásnak, mely szerint a család funkcióinak egy (jelentős) részét a társadalom átvállalja. A gyakorlat kétséget kizáróan bebizonyította, hogy e funkciókat nem, vagy kevésbé hatékony, illetve gazdaságosan tudják ellátni a társadalom különböző intézményei.

A hagyományok, értékek közvetítése szempontjából a szocializációs funkcióknak van kiemelt jelentősége. A családon belüli értékátadás elégtelenségének két nagyon fontos okát látom: a családtagok — főként az eddig már röviden jelzett változások következtében — maguk sem rendelkeznek szilárd, átgondolt értékrenddel. A másik ok az értékátadás folyamatában keresendő. Az értékek közvetítésének alapvetően két módja van: az értékek verbális-szóbeli megfogalmazása, és a személyes példa erejével felmutatni a követendő értékeket. Nem vitatható, hogy az utóbbi módszer a jobb és hatékonyabb. A megváltozott életritmus következtében azonban a családtagok olyan kevés időt töltenek együtt, hogy gyakorlatilag alig van alkalom az értékek közvetítésére, átadására.

Intézményeink közül főként az iskolák vállalhatnák fel ezt a fontos feladatot. A megnövekedett tantervi követelmények a pedagógusokra is olyan feszített ütemű oktatást kényszerítenek, hogy emellett csak a legkiválóbbak képesek a tananyaghoz kapcsolódó értékek felvillantására.

Így nagy társadalmi csoportok, korosztályok jelentős része kerülhet értékvákuumba. S ez nem csupán az elméleti szakembereknek okoz aggodalmat. Az értékek életünk vezérlő elvei, azok a pillérek, melyek szilárd belső tartást adnak a személyiségnek, döntéseinkben, életünk mindennapi történéseiben jelentenek pótolhatatlan támaszt.

KISSNÉ NOVÁK ÉVA

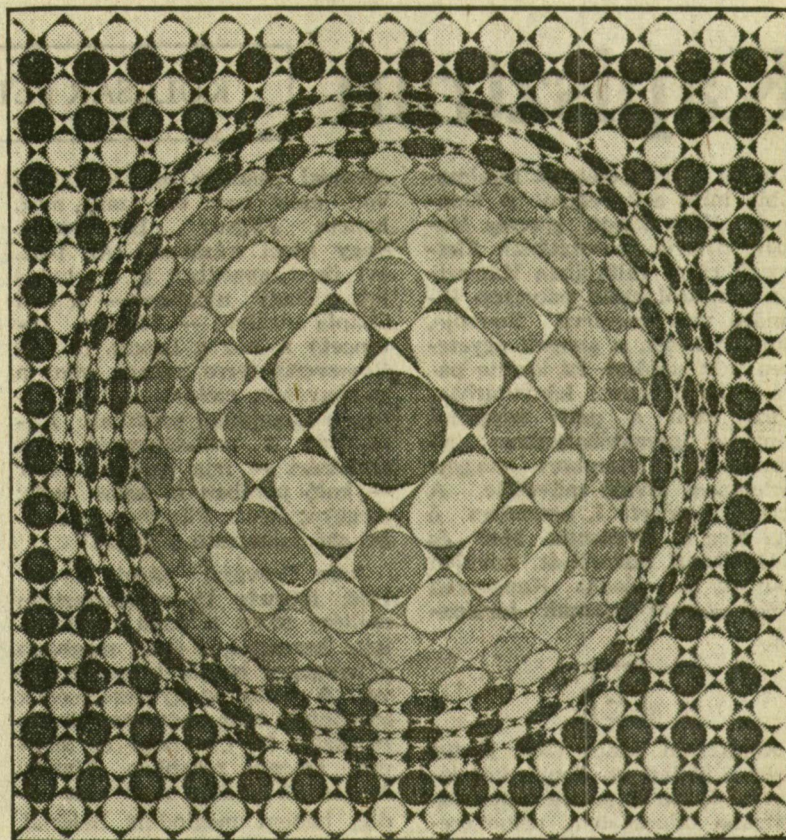
TARJÁNI IMRE

Hírvivők

lovak kötőfékbe szakadó esőbe nyúl és veríték hull a földre

hová rohannak így a hírvivők

van-e fontosabb mint egy éticsiga — elszántan ostromolja naponta a harmatos országutakat

VASARELY: VEGA-SAKK

Színek és helyek

CORVIN NYOMDA

Gaál Sanyiékát még a Nemes takács utcából ismertem. Hosszú időn át ott laktak a páratlan oldalon (úgy félték a Petőfi sugárút és a nagykörút között) egy udvari, szoba-konyhás-spájzos épületben, melyhez kis veranda, valamint egy fából készült, fészerszerű faskamra tartozott.

A gyerekelemlékezet mindent pontosan megőrzött (automata fényképezőgépként). A verandáról a konyhába léptünk, balra nyílt a szoba, jobbra az éléskamra ajtaja. A szobában vajszerű bútorok. Páros ágy, tükrös fésülködőasztal, éjjeliszekrények. A bal sarokban rádió. (Ezen hallgattuk Pluhár István meccsközvetítését arról a magyar-svéd meccsről, amikor 7-2-re kikaptunk Pesten. Szentül meg voltunk győződve, búskomorságba esetten, hogy ezen a vasárnapon végleg összedől a világ!)

A faskamra tán még a lakásnál is érdekesebb volt. Tele ugyanis nyomdai papírhulladékkal. A különböző színű — méretű — papírcsíkok: valóságos mesevilág. Időről időre próbáltuk kiválogatni a halomból a legszebbeket. Akinek többet sikerült, az lett a „győztes”.

Nos, Sanyiék innen költöztek át a Deák Ferenc — Vár utca sarki piros téglás házba, amely tényleg alig kőhajításnyira volt a Corvin nyomdától. Ma ügyvédi munkaközösség működik a Vár utca — Tanácsköztársaság útja sarkán. S ahányszor csak elmegyek előtte, mindig eszembe jut az egykori Corvin nyomda, ahová — tíz-tizenkét éves kiskamaszokként — naponta bejártunk.

Kozma Pista szökén — és fiatalon — állt a tördelőpult mellett. Vagy épp címetek szedett. Az L-alakú helyiség egyik zugában — paravánnal lezártva — állt az „iroda”. Gaál Sanyi bácsi — a tulajdonos — itt intézte az adminisztrációt. S mikor végzett, szédőgéppel ült, hogy besegítsen egy-egy sürgős(ebb) munkába. Hísz akkoriban készült itt már jószerevel minden: esküvői meghívó, cégjelzéses papírcsok, egyesületi kiadvány, verseskönyv, heti-és havilap, sőt még egy sportújság is: a vidék életében úttörőnek számító Dél Sportja.

Az íróasztalon fénykép. Sanyi bácsi időnként odapillantgatott felesége — „Juliskám” — és kislánya — „Sanyikám” — fényképre, aztán szorgalmasan róta tovább egymás alá a számokat, osztott, szorzott, kalkulált. Miközben a helyiséget (zsúfolásig) betöltötte a friss papír, az ólom és a nyomdafesték csodálatos (tényleg olyan!) illata.

A következő kép ezerkilencszáznegyvenötösből villan fel. Szép tavaszi nap. Egy valószínűtlenül aprócska ember lépte át a küszöböt. Sanyi bácsi felugrott helyéről, úgy köszöntötte. — Limbi! Limbi-kém! — örvendezett. Majd hozzánk fordult: — Megjött a Limbi! Sanyika többet tudott erről az aprócska emberkéről, akit barátai-ismerősei — többek között — azzal ugrattak, hogy többször is be akarta perelni Szögéd városát, lévén, hogy: túl magasra fabrikálták a járdaszegélyeket.

Limbi kissé selypítve beszélt. Ugyanakkor fenemód elegáns volt. A makulátlan inget, remekül szabott — világos — zakót, a feltűnő színű nyakkendőt (szóval: az egész emberparányt) erős kölniillat (és némi előkelőség) lengte körül.

— Meg van győződve magáról, hogy ő a világ legnagyobb üzletembere — súgta Sanyika, miközben én szomjas szemmel bámultam minden — apró — gesztusát. Aztán még azt is elárulta, hogy Limbi irodalmár is, sőt színházi bennfentes. (Ehhez hozzátette: színházi újságot is szokott árulni a szünetekben.) Hogy mindebből mennyi volt a legenda s mennyi a valóság, annak — úgy hiszem — tán még maga Limbi sem járt utána. Üzletembere annyira mindenesetre utalt, hogy amikor meglátta kezemből a töltőtollat (előző nap cseréltem az egyik Kozma gyerekekkel három „ritka” bélyegért), mindjárt felajánlotta, hogy megvásárolja. „Aranytoll” volt. Igaz, hiányzott a tintapumpa zárókupakja. Bár kétségkívül így is egész jól mutatott.

Az üzletet hamar megkötöttük. Én tudtam, hogy a toll — folyik. Limbi hasonlóképpen tisztában volt ebben az infláció felé menetelő világban a tíz pengő értékével. Úgy éreztük, mindketten túljártunk egymás eszén. Én zsebrevágtam a pénzt, ő a tollat. Aztán a deportálás során „szerzett” élményeiről kezdett mesélni.

Ami azt illeti, tényleg egészen fantasztikus dolgokat mondott. A történetek heroizmusán még az előadás mód selypessége és Limbi alakbéli méretei sem tudtak érdemben rontani. Én meg közben mindegyre azért fohászkoztam: csak míg itt vagyok, addig kibírja az a fránya toll. Úgy ítéltem ugyanis, hogy a világosdrapp kamgarnöltönyön nem mutatna túl jól néhány égszínkék tintapötty.

Ma sem tudom felejtetni a kis emberkét, amint ott csücsül Gaál Sanyi bácsi székén, s mesél, egyre csak mesél. Selypes hangja kezd betölteni az egész nyomdatermet, átítatni még a sarokba rejtett papírbálákat is. Mi meg — áhitattal? — hallgatjuk. Mintha személyesen Jonathan Swift úr küldte volna hozzánk... Honnan is?... Honnan is?

PAPP ZOLTÁN

* A szerző írása a szocializmus elméleti kérdéseivel foglalkozó, februárban Szegeden rendezett konferencián elhangzott felszólalása alapján készült.